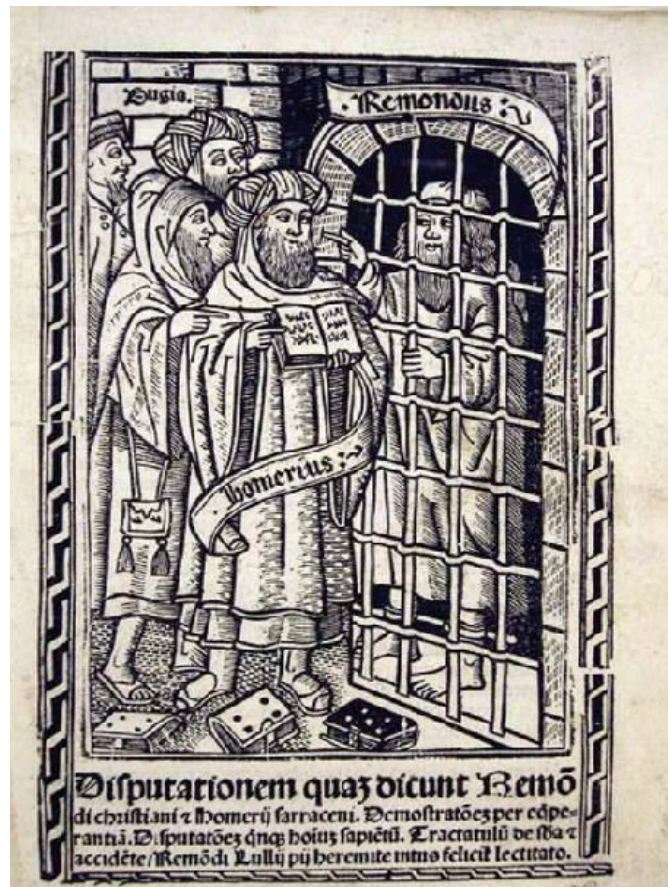


L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?



Autora : Montserrat Solé i Truyols
Assignatura : Treball final de carrera
Tutor : Joan Santanach i Suñol
Consultor : Josep Camps i Arbós

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

ÍNDEX

1.- INTRODUCCIÓ.....	4
2.- CONTEXT HISTÒRIC.....	7
3.- RAMON LLULL I L'ISLAM.....	10
3.1 .- <i>La Doctrina pueril</i>	11
3.2. - <i>El Llibre del gentil e dels tres savis</i>	20
4.- CONCLUSIONS.....	29
5.- BIBLIOGRAFIA	33

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

1.- INTRODUCCIÓ

Sovint es parla, en el context actual, de l'encontre de civilitzacions, del diàleg interreligiós o de tolerància entesa en un entorn intercultural. Tanmateix aquests conceptes, per moderns que ens puguin semblar, ja eren presents a l'Edat Mitjana; no exactament en els mateixos termes, és clar, però si amb la mateixa idea de fons: simplificar la convivència entre les diferents cultures que comparteixen un espai comú. L'empresa és complicada i al llarg de la història han estat molts els qui ho han intentat amb més o menys fortuna – normalment poca, tot s'ha de dir. Hi ha hagut noms il·lustres i d'altres menys il·lustres però en qualsevol cas podem afirmar que els intents per fer més fàcil la coexistència de la diversitat cultural es van succeint en paral·lel a l'evolució social.

Per situar correctament el nostre treball ens interessa retrocedir als segles XIII i XIV i més concretament al Regne de Mallorca, recuperat dels sarraïns per Jaume I no feia massa temps. Allà, la convivència entre cristians i musulmans gaudia d'un cert aire de quotidianitat però no per això estava exempta de dificultats; el cristianisme era la religió dominant i tractava d'imposar-se sobre les altres. En aquest entorn, Ramon Llull es pot considerar un dels personatges il·lustres als quals al·ludíem més amunt, que va intentar un acostament entre les religions imperants a la societat del moment: judaisme, islam i cristianisme. Per a molts aquest intent ha estat sinònim de diàleg i consideren el beat precursor de la tolerància interreligiosa, però com encertadament assenyala Joan Santanach: diàleg si, “encara que fos amb les cartes marcades”¹. I és que Llull no pretenia pas entendre l'altre des de la seva diferència sinó convence'l, treure'l del seu error i convertir-lo a la religió cristiana que, en definitiva, era l'única vertadera.

Com veurem, el beat mallorquí no es va allunyar gens de la concepció cristiana de l'època que li va tocar viure. La diferència, la innovació lul·liana prové del mètode. Mentre les ordres religioses del moment basaven la conversió en

¹ AA.VV, *Ramon Llull i l'Islam*, Barcelona: La Magrana, 2008, pàg. 231.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

critèris d'autoritats, Ramon Llull es va inventar l'Art, un mètode basat en la demostració de la fe cristiana per mitjà de la raó. Llull confiava que amb aquest sistema arribaria a persuadir les altres religions que només en aquesta fe es podien trobar els conceptes necessaris que evidencien la grandesa, el poder i la perfecció divines. Provant l'error de creences alienes es demostra la veracitat de la fe cristiana.

Contínuament parlem de convèncer l'altre, però no deixem en cap moment el més mínim espai per a què l'altre ens convenci a nosaltres. Aquesta és la clau per entendre les relacions a l'Edat Mitjana i sobretot les relacions interreligioses, dominades pels vincles o aliances econòmics i de poder vigents en cada moment. Com que som en un moment d'expansió del regne català i Mallorca esdevé gradualment el centre polític de la Mediterrània, és evident que qui té la potestat de convèncer és el cristianisme, de manera que Llull va consagrar part de la seva vida i de la seva obra literària a la tasca de convertir infidels, utilitzant els recursos que tenia al seu abast, adaptant-los al públic al qual es dirigia. La *Doctrina pueril* i el *Llibre del gentil e dels tres savis* són dues obres que demostren molt bé l'habilitat del beat mallorquí en el maneig de tals recursos.

Prenent com a base aquestes dues obres, veurem quina visió de l'Islam aporta Ramon Llull en cadascuna, considerant conjuntament el context social al qual ens referíem més amunt i els tòpics més habituals i populars que circulaven a l'època sobre la fe musulmana. Paral·lelament, en parlar del *Gentil* tindrem ocasió de comprovar fins a quin punt és pertinent la controvèrsia entre els defensors i els detractors del diàleg lul·lià, i d'aportar el nostre punt de vista a la discussió. El diàleg que avui suposem impulsat per Llull ha estat àmpliament debatut però escassament revisat. Abans d'enfrontar-nos a la qüestió, però, cal tenir presents alguns aspectes imprescindibles per a situar correctament l'entorn que pretenem analitzar. El mot "diàleg" avui té l'accepció de conversa entre persones, però en temps de Llull s'entenia, més aviat, com a controvèrsia o disputa amb la finalitat de sortir guanyador. Llull animava aquest aspecte i el

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

Llibre del Gentil e dels tres savis n'és una bona mostra - fins i tot algú diria que de tolerància també, ja ho veurem - i sempre es va manifestar disposat a disputar amb savis d'altres religions. Tanmateix Lull escriu altres obres que lluny de suggerir pretensions dialogants, ataquen de manera més o menys ferotge l'adversari. El capítol LXXI de la *Doctrina pueril* n'és un exemple. Parlar de tolerància en Lull i en el seu segle produeix una dificultat afegida, ja que aquest terme es va encunyar amb l'accepció actual al segle XVIII, moltes centúries després de la mort del beat. De la mateixa manera, tampoc podem llegir en clau moderna una situació que va tenir lloc set segles enrere.

Lull no va tenir gaire èxit en la seva empresa convertidora ni missionera per dos factors. El primer perquè els infidels susceptibles de ser convençuts per l'Art no el van entendre o no el van voler escoltar, i segon perquè la mateixa ortodòxia religiosa de l'època no veia amb bons ulls els propòsits del beat pel que fa a l'explicació dels misteris cristians a través de la raó, motiu pel qual no li van fer costat. El resultat de tot plegat va ser que Lull, malgrat tots els seus esforços va recollir més fracassos que victòries.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

2.- CONTEXT HISTÒRIC

A partir de la Reconquesta, Espanya va esdevenir una zona remarcable de contacte entre l'islam i la cristiandat. Les traduccions de l'àrab al llatí van ser importants a la zona de l'Ebre però també, i sobretot, a l'escola de traductors de Toledo, famosa a partir de 1085 quan el rei de Castella va establir la cort en aquella ciutat. Pere el Venerable, en el transcurs del seu viatge a Espanya vers l'any 1141, va tenir ocasió de comprovar la bona qualitat dels treballs fets a l'escola i va encarregar una traducció llatina de l'Alcorà per donar a conèixer la religió musulmana, de manera que «il deviendrait possible de la combattre par l'esprit, ce qui serait au moins aussi utile que de combattre ses adhérents par les armes, comme le faisaient les Croisés»². Pere el Venerable creia que, si l'església cristiana sabia treure profit dels coneixements que aportava aquella cultura més il·lustrada podria, mitjançant una discussió franca, recuperar els musulmans per la verdadera fe.

Al segle XIII Mallorca es trobava en un punt neuràlgic d'intercanvi mercantil entre el nord d'Àfrica i Europa. Era ben al centre de la gran roda comercial del Mediterrani occidental i conservava intactes fortes vinculacions amb aquella àrea, cosa que exigia contactes freqüents amb la cultura islàmica. «Llull es trobava vivint en un ambient on l'element musulmà assolía per ventura la tercera part de la població. Majoritàriament els musulmans eren encara esclaus, però es començaven a emancipar, i ja en trobem uns pocs de lliures exercint oficis artesanals»³. Aquell segle seguia imbuït per l'optimisme de la possible conversió de l'islam i del judaisme i pel desig d'aprendre d'aquella civilització que encara es considerava superior, per això regnava una certa atmosfera de tolerància al costat de ideologies més radicals.

Haver nascut a Mallorca, doncs, atorgava a Llull el privilegi de conèixer aquelles costums i d'aquella religió de forma molt propera, fet que el beat va

² Wolff, Ph., "Guerre et paix", A: *Islam et Chrétiens du Midi: XIIIe-XIVe s.*, Toulouse : Privat, cop., 1983, pp.39-40

³ Badia, L., Bonner, A., *Ramon Llull: vida, pensament i obra literària*, Barcelona : Empúries, 1988, pàg. 13.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

saber aprofitar per la seva tasca missionera i en la formulació del seu pensament original. Per això, després d'una primera etapa com a trobador, de vida més aviat fàcil, caracteritzada per la comoditat de l'ambient cortesà de Mallorca, va rebre la il·luminació divina i va decidir dedicar-se, a partir d'aleshores, a la conversió d'aquells infidels que coneixia prou bé, que tenia al seu voltant. Va prendre un esclau al seu servei per a què li ensenyés la llengua àrab, eina indispensable per a comunicar-se i predicar a aquells que volia convertir. «Conscient de trobar-se a la frontera entre dues civilitzacions, es va descriure ell mateix com a «*arabicus christianus*» i «*procurator infidelium*»⁴.

Fins el segle XIII, l'apologètica tradicional que s'havia desenvolupat a la península, estava dissenyada per a la controvèrsia amb el judaisme que havia estat la comunitat religiosa més nombrosa i amb qui el cristianisme havia tingut un major contacte. Ambdues creences compartien l'Antic Testament com a text canònic i la cita d'autoritats era comprensible i admissible per totes dues parts. A partir de llavors, però, aquesta apologètica es va manifestar obsoleta, o millor dit, poc pràctica perquè els interlocutors havien canviat. Ja no es tractava principalment de jueus, sinó de musulmans pel pes social i econòmic que aquests anaven adquirint, raó per la qual es feia del tot imprescindible modificar l'estratègia tenint en compte, com hem dit, que l'Islam no acceptava ni les autoritats ni altres dogmes cristians.

Tot i que Ramon Llull va ser continuador de l'esperit religiós de la seva època, també era conscient, de la realitat que acabem d'indicar. Ben aviat es va adonar que les tàctiques missioneres emprades pels dominicans fins llavors havien estat tot un fracàs, basant-se com ho feien, en les "autoritats". Ell mateix ho anuncia al pròleg del *Gentil* «per auctoritats no·ns podem avenir, que asajassem si·ns puriem avenir rahons demostratives e necessaries»⁵ per això i seguint en certa manera també Sant Tomàs i Ramon Martí, preveu la demostració filosòfica en la seva apologètica. En la controvèrsia amb els

⁴ Lohr, Ch., "Ramon Llull: «christianus arabicus», A: *Randa*, N° 19, Barcelona: 1985, pàg.7.

⁵ Lull, R., *Llibre del gentil e dels tres savis*, a cura d'Antoni Bonner, Palma: Patronat Ramon Llull, NEORL 2, 1993, pàg. 12.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

musulmans «la alegación de las pruebas racionales constituía una necesidad imprescindible, porque, al no ser reconocida la inspiración divina del Antiguo ni del Nuevo Testamento, faltaba una base común positiva de discusión.»⁶. Llull creia que convèncer els altres no es podia aconseguir per la força de les armes sinó per mitjà de la lògica racional. Com que Llull «sabia per experiència que els infidels no podien ésser persuadits d'abandonar una creença relativa a Déu per una altra, va cercar noves formes d'argumentació que li permetessin de demostrar les doctrines cristianes»⁷. El racioni parteix del diàleg i aquest necessita algun punt de partida comú, tesis que puguin ser acceptables per les parts, per això Llull va buscar els llocs comuns de les tres religions monoteistes: judaisme, cristianisme i islamisme per començar a bastir la seva filosofia.

⁶ Carreras Artau, J. i T., *Historia de la filosofía española: filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, Madrid:Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales, 1939-1943, pàg. 44.

⁷ Lohr, Ch., *Op. cit.*, pàg.27.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

3.- RAMON LLULL I L'ISLAM

S'ha dit reiteradament que el pensament i la literatura de Ramon Llull no es poden separar; el pensament és el fons i l'obra és la forma, d'aquí que la literatura lul·liana s'hagi d'entendre sempre com una unitat dirigida a explicar la doctrina cristiana a la societat del moment. Una societat que, al seu torn, abraçava diverses religions, de les quals les més importants (jueva, cristiana i musulmana) compartien força trets comuns, eren hereves del platonisme i maldaven per imposar cadascuna les seves creences. «Per abordar un escrit lul·lià és imprescindible no perdre de vista la unitat monolítica d'intencions del beat»⁸. La literatura en Llull és el vehicle del seu missatge, però Llull és també un bon polemista que dissenya les seves obres i acomoda el seu discurs en funció del públic al qual es dirigeix. D'aquí ve que els termes durs o amables, les invectives o la cortesia que trobem a les seves obres, estiguin condicionats pel lector al qual vol convèncer i convertir. D'aquesta ambivalència discursiva en són molt bons exemples el llibre IV del *Llibre del Gentil e dels tres savis* i el capítol LXXI de la *Doctrina pueril* que tot seguit comentarem, i que ens han de servir per comparar el tractament que el beat mallorquí dispensa a l'islam en cadascun d'ells en la mesura que és diferent el públic al qual van dirigides: mentre que la *Doctrina pueril* s'adreça a la quitxalla que a partir dels vuit anys entra en l'edat de la raó, o a un públic adult però il·letrat, el *Llibre del Gentil* s'adreça als polemistes religiosos o a persones instruïdes capaces d'entendre els complicats raonaments del llibre. «Llull s'adequa a les necessitats del seu públic, adopta els seus mitjans expressius i un cert aire i manera de fer que li és propi amb la finalitat explícita d'infiltrar el seu missatge a tots els nivells possibles»⁹. Unitat de pensament, però dualitat de discurs i també de llengua, ja que Llull sovint escriu en àrab les obres especialment destinades als musulmans, utilitza el català en les obres dirigides als llecs cristians i el llatí quan pretén influir en el clergat o en els cristians més instruïts.

⁸ Badia, L., *Teoria i pràctica de la literatura en Ramon Llull*, Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema, DL 1992, pàg. 55.

⁹ Badia, L., *Op. cit.*, pàg. 22.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

3.1 .- La *Doctrina pueril*

Llull concedia força importància a la formació de l'home però naturalment, havia de ser una formació completa: física, intel·lectual i moral. Aquesta darrera resulta el complement indispensable per arribar a Déu, que al cap i a la fi és del que tracta tota la filosofia lul·liana. Amb la *Doctrina pueril* trobem la forma – l'obra literària – al servei del pensament. Diu Llinarés «Ramon Llull és pedagog per vocació»¹⁰. Potser li atribuïm, entre tots, massa vocacions al beat, però és innegable que, si més no en aquesta obra, Llull s'aboca a la tasca d'ensenyar. Al pròleg ja ens adverteix d'aquesta intenció, explicitant clarament que «al comensament [deu] hom mostrar a son fiyl les cozes qui son generals en [lo mon] perquè sapia deveylar a les specials; e fassa hom configer en vulgar a sson fiyl al comensament d'assó que apendrà, per tal que entena so que configerà»¹¹. La voluntat formativa de Llull queda perfectament demostrada: escriure un manual sobre temes generals que serveixi com a punt de partida del coneixement, i ho fa en llengua vulgar perquè pugui ser entès per un públic ampli, llec i cristià. El llibre no busca tractar el temes que exposa en profunditat, al contrari, el mateix autor més endavant, encara al pròleg, explica que ho farà «abreviadament» i «con pus planament pot», és a dir, de manera breu i planera. Llull vol transmetre una aproximació general als aspectes que tot bon cristià hauria de conèixer i al mateix temps garanteix que els lectors entenguin les explicacions que dona el llibre.

Tot i ser una de les primeres obres del beat - la data de composició segons Joan Santanach, l'hem de situar entre 1274 i el 17 d'octubre de 1276¹² - es tracta d'un text perfectament estructurat en capítols agrupats temàticament, al servei d'aquesta fàcil comprensió. Així, el gruix més important està format pels preceptes cristians, situats en primer lloc, que ocupen més de la meitat de l'obra, a continuació trobem una breu història de les tres religions monoteistes més importants del moment: judaisme, cristianisme i islam, una secció

¹⁰ Llinarés, A., *Ramon Llull*, Barcelona: Edicions 62, 1987, pàg. 226.

¹¹ Llull, R., *Doctrina Pueril*, Ed. Crítica de Joan Santanach, Palma: Patronat Ramon Llull, NEORL VII, 2005, pàg. 9.

¹² Llull, R., *Op. cit.*, pàg. XXXI.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

dedicada a les arts o matèries acadèmiques medievals i, finalment, la darrera part conté referències a múltiples qüestions de coneixement general de l'època com ara les funcions dels prínceps i dels clergues, sobre el seguiment dels costums o la forma d'alimentar els fills¹³. Un contingut força ampli que demostra fins a quin punt l'autor estava interessat en oferir una formació bàsica a un públic majoritàriament poc il·lustrat, però s'ha d'entendre sempre, com dèiem més amunt, partint de la base que la formació contribueix a fer "més bons cristians":

«Covinent cosa [es] que hom a son fiyl mostra a cogitar en la gloria de pareys e en les penes infernals e en los altres capitols qui-s contenen en aquest libre, cor per aytals cogitaments se acostuma lo infant en amar e en tembre Deu, e consent a bons nudriments»¹⁴.

Durant tota l'obra Llull s'adreça a un suposat fill que escolta els consells paterns sense intervenir. Aquest recurs retòric atorga al contingut, d'una banda l'autoritat necessària de qui parla amb coneixement de causa i vol educar l'home per encarar les vicissituds de la vida i, de l'altra, diposita en el lector la confiança imprescindible per voler seguir l'adoctrinament que el llibre proposa, ja que un pare mai donaria consells inapropiats al seu fill. Per tant, no es tracta d'una obra destinada només a educar els nois, sinó a fer arribar la formació també als adults sense gaire coneixements. Per ambdós motius, la *Doctrina pueril*, va gaudir d'una amplia difusió i el mateix Llull en recomanava la lectura en diverses obres posteriors.

Pring-Mill sintetitza molt encertadament el que representa la *Doctrina pueril*: «un intent [...] de resumir les grans constants de la visió medieval per transmetre-les a un nen intel·ligent»¹⁵. Sigui nen o adult, Llull parteix d'una perspectiva clara. El públic al qual es dirigeix té pocs coneixements i per tant no li pot demanar un esforç intel·lectual extraordinari, per això en els capítols destinats a explicar els preceptes cristians l'única condició necessària per a què

¹³ Per a un comentari més ampli sobre el contingut de la *Doctrina pueril*, vegeu Santanach, 2005, pp. XXXIII i ss.

¹⁴ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 10.

¹⁵ Pring-Mill, R., *Estudis sobre Ramon Llull*, Barcelona: Curial edicions, 1991, pàg. 321.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

el lector pugui assimilar el contingut és tenir fe, creure en Déu, no s'hi requereix raonament. Paral·lelament, en els capítols següents ja no estrictament catequètics, l'autor exposa els conceptes utilitzant elements populars, fàcilment identificables amb la realitat o extrets de l'imaginari col·lectiu per tal d'assegurar la comprensió de les ensenyances. Ho veurem a continuació.

Una de les constants medievals a les quals hem al·ludit era la religió, entesa ara en el seu sentit més ampli, com a conjunt de creences que es poden manifestar de diferents formes. A la *Doctrina pueril*, Llull dedica el capítol «De les .III. Ligs», immediatament posterior als dels preceptes cristians, a explicar les diferents religions, que ell anomena «ligs» – lleis. Obre aquest capítol la llei natural i segueixen la llei jueva, la llei cristiana, la llei musulmana, per estricte ordre cronològic d'aparició i, finalment, dedica un apartat als «gentils» – aquells que no segueixen cap llei i els idòlatres.

Ens interessa especialment l'article dedicat a la religió musulmana, però no podem deixar de fer referència als altres articles d'aquest mateix capítol per comparar quin és el tractament que Llull dóna a l'islam en aquesta obra. En primer lloc, cal fixar-se en el títol. Mentre que els apartats destinats a les religions jueva i cristiana l'autor els intitula respectivament: «De ley veylla» i «De la ley nova», quan arribem a la religió musulmana trobem un títol força diferent: «De Mafumet» la qual cosa és ja tota una declaració de principis i ens adverteix que, per l'autor, l'islam no té autoritat de «lig», per oposició a les lleis jueva i cristiana. Aquests títols són perfectament coherents amb el contingut dels articles ja que mentre que els dos precedents, «De ley veylla» i «De la ley nova», versen sobre les religions jueva i cristiana, l'article següent, «De Mafumet», gira entorn la figura del profeta Mahoma gairebé en exclusiva, amb escasses referències al que és el credo musulmà. Vegem com Llull enceta cadascun dels articles:

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

[LXIX] De ley veylla:

«Ley veylla es establiment escrit, manat e donat per Deu a Moyzen»¹⁶

[LXX] De la ley nova:

«Nova ley es de gracia de Deu fundada sobre ley natural e sobre ley veylla escrita; e-l fundament mayor de la ley nova es l'ajustament e-l ligament del fil de Deu e de la natura humana preza de nostra dona santa Maria, verge gloriosa»¹⁷

[LXXI] De Mafumet:

«Mafumet fo home galiador qui fou .i. libre apelat *Alcorà*, lo qual dix Mafumet que fo lig donada de Deu al poble dels sarrayns, dels quals sarrains fo Mafumet comensament»¹⁸

La diferència és evident i demostra el que dèiem més amunt. Als dos primers articles és l'autor qui afirma la legitimitat de les lleis. De la vella, perquè va ser escrita i donada per Déu a Moisès, i de la nova perquè «es de gracia de Deu fundada sobre ley natural e sobre ley veylla escrita»¹⁹ i a més, perquè Jesucrist la va donar als homes amb la seva passió i mort. En canvi, el tercer s'inicia amb un comentari despectiu "galiador" – xarlatà, enganyador - sobre el profeta. A continuació i tractant-se d'un xarlatà, és el mateix Mafumet qui afirma que la llei continguda a l'*Alcorà* li havia estat donada per Déu. Naturalment l'autor no afirma aquí res sinó que parla per boca d'un altre. En rigor, si el suposat profeta no es més que un farsant, la llei que regeix la fe musulmana no pot ser observada com a verdadera fe i d'aquí que al títol de l'article no li correspongui l'honor de ser declarada «ley». A més, i encara que Llull no ho menciona explícitament, podem endevinar un aspecte subjacent, gens menyspreable, que palesa aquesta desconsideració envers l'Islam. La llei dels musulmans era sovint qüestionada pel cristianisme²⁰ perquè no havia estat escrita per Déu, ni tant sols pel profeta sinó pels seus seguidors després de la

¹⁶ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 177.

¹⁷ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 180.

¹⁸ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 182.

¹⁹ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 180.

²⁰ Tolan, J.V., *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*, New York: Columbia University Press, 2002, pàg. 151, afirma: «Both the *Liber denudationis* and Petrus Alfonsi assert that the Koran is not the fruit of a true revelation, since it was composed by Muhammad's followers after his death».

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

mort d'aquest, a diferència de la llei cristiana que, tal com Llull declara de bon començament, procedeix de la jueva, escrita per Déu, i va ser donada per Jesucrist als homes. Per això més endavant, el beat es refereix a l'Alcorà dient que «.i. rey sarráy qui avia nom Abubec, acsador de Mafumet, qui fou escriura l'*Alcorá* en beles paraules dictades a .vii. trobadors»²¹.

A l'article dedicat a la «ley veylla» Llull explica que:

«nostra senyor Deus parlás ab Moysé e que li donás ley escrita per so que lo manament fos pus fort e que hom fos pus obligat e encarregat al manament de Deu.»²²

En canvi, que Llull no considerava l'Alcorà com una verdadera revelació ho demostra el següent passatge:

«E gitave-s en terra e torsia les mans e los huyls quax endemoniat, e puy deya que sent Gabriel li venia, qui li aportava paraules de Deu, les quals son en lo llibre qui es apelat *Alcorà*, e que el, per la gran sentetat de sent Gabriel e de les paraules no-s podia sostenir e per assó gitave-s en terra. E era custuma que hom lo cubria, e com avia estat axí .i^a. hora el se levava e deya so que avia pensat.»²³

D'aquesta manera no pot passar desapercebuda al lector la diferència entre ambdues creences. Mentre que, segons el judaisme Déu parla directament amb Moisès, a l'islam la paraula de Déu es suposadament transmesa per mitjà de Sant Gabriel, però no directament a Mahoma que – cal recordar – ha estat qualificat prèviament com a simple xarlatà, atribut que sembla reiterat en aquest paràgraf quan Llull afirma que “es llevava i deia el que havia pensat” i no el que suposadament li hauria estat revelat per Déu. D'aquesta manera el beat obté un doble efecte, demostrar que la llei musulmana no és una verdadera llei, a la vegada que augmenta el desprestigi de la figura de Mahoma ja que sota l'aparença de la paraula divina només hi ha la paraula terrenal d'un simple oportunista.

²¹ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 184.

²² Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 177.

²³ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 183.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

Aquest mateix paràgraf contribueix a crear una imatge repulsiva de Mafumet, que és presentat com un personatge delirant. L'encadenament inicial de les accions "es tirava per terra i girava les mans i els ulls", impròpies d'una persona assenyada i sobretot d'un profeta, no necessiten cap més afegitó. Les supersticions de l'època consideraven que una persona amb l'actitud que Llull atribueix a Mafumet estava endimoniada per això creen immediatament en el lector l'efecte d'estar davant d'un individu que avui anomenaríem epilèptic, o tal com Llull pretén «quax endemoniat». Aquesta tècnica consistent en mostrar una imatge de l'Islam que resulti realista i repel·lent alhora havia estat emprada per diversos autors cristians al llarg de l'Edat Mitjana i Llull es revela aquí, conreador d'aquesta faceta²⁴.

És conegut que, des d'antic, el món oriental atorga força importància al luxe i als plaers corporals. Llull naturalment coneix aquesta feblesa i l'explota convenientment a través d'un tòpic força recurrent; el recurs al paradís. La tradició cristiana ofereix als creients que hagin portat una vida sense pecat, l'accés a un paradís espiritual on es podran reunir amb Déu i gaudi del plaer immaterial. A aquesta concepció Llull hi oposa el paradís musulmà:

«Con Mafumet develá del mont, adoncs se·n aná en la vila de Tripe, e feyé·s propheta e dix que Deus lo tramatia al poble d'aquela ciutat, e promés·los qu'en paraýs aurien paria de fembres e menyarien mantega e mel e bourien vi e aygua e let, e que aurien bels palaus d'aur e d'argent e de peres preciozes, e que aurien aytals vestiments con sa volrien; e moltes d'altres benanances los promés per so que·l creguessen.»²⁵

Notem l'enumeració, gens insignificant, de luxes i plaers que, segons el beat, trobarien els creients sarraïns al paradís. Tots corporals però cap espiritual, perquè l'espiritualitat, segons podem entendre, no hi té cabuda en el pensament musulmà d'aquest espai. El passatge conté, a més, dues

²⁴ Tolan, J.V., *Op. cit.*, estudia quatre textos que van tenir una certa difusió al segle XII: la *Vita Mafumeti* d'Embrico de Mainz, *De otia Machometi* de Gautier de Compiègnes, la *Vita Machometi* d'Adelphus i una breu biografia que Guibert de Nogent va insertar a les seves *Gesta*. "Three of the four texts make Muhammad an epileptic, following the lead of Theophanes, who claimed that Muhammad invented his visions of Gabriel to explain his epileptic fits. Gautier, Guibert and Embrico all tell a similar history". Pàg. 140.

²⁵ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 183.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

consideracions remarcables que serveixen per emfatitzar l'efecte populista, diríem avui, de Mahoma: ell mateix es va autoproclamar profeta i prometia tots els luxes anteriors per tal que la gent que era nècia el seguís. Se'ns presenta així un Mafumet que actua i promet només en benefici propi, no pas en nom de Déu com els veritables profetes, que busca engalipar la gent per a convertir-se en rei i senyor. Aquest context proporciona la base idònia per a què Llull pugui, més endavant, imputar nous vicis a Mafumet: lascívia i luxúria, pecats capitals segons les ensenyances cristianes:

«Mafumet fo home molt luxuriós e ach .viii. mulés e ach paria ab moltes d'altres fembres, e doná la secta molt ample; e per la amplea que doná, les gents agren creensa en eyl e en ses paraules, e après sa mort saguiren sa secta»²⁶

Lascívia i luxúria semblen, a parer de Llull, les causes fundacionals de l'Islam, que ell anomena secta. Com que Mahoma va permetre als seus seguidors mantenir unes normes morals molt laxes, la secta va anar creixent ràpidament i per aquesta raó la gent es convertia, no per les seves prédiques, ni tampoc perquè la gent el considerés el verdader portador de la paraula de Déu.

De manera que el beat mallorquí pot fer ús d'una nova contraposició amb el prototip de profeta cristià. A l'article «De ley veylla» Llull havia qualificat Moisès com a «home de santa vida»²⁷ i a l'article «De la ley nova» explica que Jesucrist va venir al món per salvar als pecadors²⁸. Mafumet no és ni una cosa ni l'altra, ben al contrari, la seva actitud serà considerada per Llull - i segons aquest també pels «sarrayns qui saben molt e an soptil engin e qui an alevat enteniment» - com una conducta indigna i vil:

«Tant son vils fets e sutzes cels que fou Mafumet, e tant se descovenen ses paraules e sos fets a sentetat de vida e de propheta»²⁹

²⁶ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 184.

²⁷ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 177.

²⁸ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 180.

²⁹ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 184.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

Utilitzar aquests arquetips permet, enfront de l'exemplaritat cristiana, oposar l'actitud de Mahoma i per extensió la de l'univers musulmà, caracteritzada pel vici, la voluptuositat i la falsedat.

Hem dit més amunt, quan parlàvem del títol de l'article, que el beat mallorquí no partia del credo musulmà per explicar què era l'Islam, sinó que es centrava en la figura del seu profeta. Llull coneix les costums musulmanes i les adapta a la visió que ell vol transmetre, i troba en la figura de Mafumet l'element idoni per a una presentació distorsionada de la fe musulmana doncs el profeta aglutina els eixos principals en què es va desenvolupar aquesta religió. Si tenim en compte que la *Doctrina pueril* vol ser – com hem dit – una mena de manual per a la formació dels menys lletrats, semblaria convenient aclarir en algun moment del text que l'Alcorà és el llibre sagrat dels musulmans, més i més si tenim en compte que Llull proporciona detalls sobre aspectes menys rellevants com ara que la vila de Tripe és on va néixer Mahoma (que resulta ser una inexactitud)³⁰, o que la ciutat de La Meca és la ciutat sagrada dels musulmans. Amb aquesta omissió i la no consideració de Mahoma com a profeta, Llull es nega a reconèixer els trets fonamentals de l'Islam, és a dir, el seu propi llibre sagrat i el seu profeta, negant a aquesta creença tota legitimitat i concedint el benefici de ser l'única i la verdadera, a la fe cristiana.

En resum, el capítol LXXI de la *Doctrina pueril*, explica l'Islam segons els seus propis errors o falsedats, seguint el criteri lul·lià que els infidels “eren en error” i per tant convenia treure'ls d'aquesta errada, o el que és el mateix, convertir-los. Ho fa de manera planera però dura, sense estalviar crítiques a la figura de Mahoma sobre qui fa recaure la majoria de vicis i defectes de la religió dels sarraïns, per això no dubte en recalcar al seu fill, al final del capítol que «[Jeesuchrist] abraçarà aquels si els preyquen als sarrayns e als infidels»³¹.

³⁰ Per a una explicació sobre el contingut provat i les inexactituds d'aquest capítol, vegeu Llinarès, 1994.

³¹ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 185.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

Malgrat ser un capítol enciclopèdic, es manté l'«inequívoc objectiu doctrinal i salvífic»³² que hi ha al llarg de tota la *Doctrina pueril*.

³² Santanach, J., “La Doctrina Pueril de Ramon Llull i la catequesi medieval”, A: *Literatura i Cultura a la Corona d’Aragó (segles XIII-XV). Actes del III Col·loqui*, Barcelona: Curial, 2002, pàg. 422.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

3.2. - El *Llibre del gentil e dels tres savis*

Llull era contrari a l'ús de la força com a mètode per a convertir els infidels musulmans, en bona part perquè veia que no donava els resultats esperats. Ell esperava trobar la manera de fer-ho pacíficament, per mitjà de la raó, amb arguments que demostrassin la veritat de la fe cristiana i aconseguir d'aquesta manera la conversió dels sarraïns gràcies a l'enteniment. La raó i l'argumentació requereixen del diàleg, per això el *Llibre del gentil e dels tres savis* ha estat sovint considerat com a exemple de diàleg interreligiós, ja que es basa en la conversa tranquil·la, educada i intel·ligent entre tres savis que representen cadascuna de les tres religions monoteistes: judaisme, cristianisme e islam.

El llibre està dividit en un pròleg, quatre llibres i un epíleg. Al pròleg, Llull introdueix la figura del gentil, un home intel·ligent i savi en filosofia, però sense Déu ni esperança en la resurrecció. Molt entristit per aquestes mancances, decidí abandonar la seva terra per buscar una solució. Errava per un bosc ple d'arbres fruiters, de belles flors i amb moltes fonts de les quals brollava aigua a dojo. Tanta bellesa i riquesa natural no aconseguien apartar la seva tristor i el seu pensament continuava cercant remei al seu mal d'esperit. Determinà també, marxar d'aquell lloc que no el satisfieia. Mentrestant, tres savis; un jueu, un cristià i un musulmà es trobaven als afores d'una ciutat disposats a dialogar sobre la fe. Caminant, arribaren a un prat on hi havia una font molt bonica i cinc arbres que tenien escrites paraules dins les flors. A la font trobaren una dona molt bella, anomenada Intel·ligència a qui li van demanar que els expliqués les propietats de les flors i el significat dels conceptes que hi havia escrits. Dona Intel·ligència els conta que a les flors hi ha llistes de dignitats divines, de virtuts i de vicis que són útils per formular arguments veritables, sempre que s'observin algunes restriccions. Es tracta, doncs, d'una versió simplificada de l'Art, que, com a tal, pot servir per confirmar o refutar arguments filosòfics i teològics. Els savis, decidiran, més endavant, utilitzar aquests arbres i aquestes flors per provar les creences religioses segons les seves respectives doctrines.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

Després de l'explicació dona Intel·ligència marxa i els savis romanen pensatius, sospirant per trobar una fórmula que permeti l'enteniment entre tots els homes, allunyant odis i rancors, quan veuen apropar-se el gentil, a qui Llull descriu ara com un home cansat, mig plorós i desolat. Els savis el saluden molt amablement i el conviden a anar a beure a la font per tal de refer-se una mica. El gentil, que és persona intel·ligent, s'adona tot seguit que aquells personatges davant seu són, d'alguna manera especials, i els explica la seva pena. Els tres savis se n'apiaden i s'ofereixen a explicar-li cadascun la seva religió, de manera que ell obtingui prou coneixements per a decidir quina li sembla millor i pugui, finalment, trobar la veritat i el camí cap a Déu.

Comencen llavors els quatre llibres que formen la part central de l'obra. Al primer, els tres savis proven la necessitat de l'existència de Déu, creença que tots comparteixen, però el lector no sap mai quin d'ells està parlant perquè l'autor és volgudament indeterminat en aquest aspecte. A continuació, i seguint l'ordre cronològic d'aparició de les religions, es desenvolupen els tres llibres següents en els quals cada savi tractarà de provar els articles de la seva fe per convèncer el gentil, utilitzant el mecanisme dels arbres i de les flors tal com els ha ensenyat dona Intel·ligència. El primer torn correspon, per tant, al savi jueu, després parlarà el cristià i finalment el musulmà. Mentre parla un savi, els altres escolten en silenci, sense interrompre. Només al gentil li és permès qüestionar els arguments que els savis expliquen. Un cop l'últim savi ha acabat la seva exposició s'inicia l'epíleg on trobem que el gentil, molt content per haver descobert Déu, fa una llarga invocació divina, resum de les virtuts i de la grandesa de Déu, recorrent a conceptes comuns a les tres creences. Una vegada finalitzada, vol fer saber als savis quina religió ha triat. Aquests, però, li ho impedeixen argüint que prefereixen no saber-ho per així poder continuar les seves discussions amigables.

Com ja hem indicat, la base de l'argumentació que trobem al *Gentil* descansa en la metodologia de l'Art, però és una Art especial, resumida, una presentació popular dels arguments apològètics lul·lians. El beat simplifica aquí tot el

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

mecanisme complex i filosòfic de l'Art a través d'una gran destresa literària; posant l'èmfasi constant en la humanitat dels tres savis disputants, que implica la necessitat que siguin homes de bona fe, sotmesos a les lleis de la raó i que segueixin les regles del joc metodològic i discursiu. Llull coneixia i adaptava els mecanismes narratius necessaris per fer arribar el seu discurs segons el tipus de públic al qual es dirigia. El *Llibre del gentil e dels tres savis*, és una obra destinada a un lector instruït, capaç d'entendre les combinacions que representen els arbres i els mots de les flors i, per tant, les explicacions filosòfiques lul·lianes. Una obra pensada per a ser llegida per un lector culte, per això s'esforçarà en emprar un vocabulari que defineixi amb precisió els conceptes que vol exposar. Ell mateix explicita aquestes intencions al pròleg:

« Cada sciencia a mester los vocables per los quals sia manifestada. E cor a-questa sciencia demostrativa sien mester vocables escurs e que los homes lecs no an en hus; e cor nos ffasamm aquest libre als homens lecs, per açó breument e ab plans vocables parlarem d'esta sciencia. E confiats en la gracia d'aquell qui es compliment de tots bens, avem esperansa que per esta manera metexa alonguem lo libre ab pus apropiats vocables als homens letrats, amadors de la sciencia especulativa; con injuria sseria ffeta a aquesta sciencia e a aquesta art, si no era demostrada ab los vocables qui li convenen, e no era significada ab les sutils rahons per les quals mills es demostrada»³³

Llull és conscient que l'obra es mou en un terreny gens fàcil per a la comprensió, per això insisteix que cada ciència requereix l'ús dels termes correctes que la defineixen, però a la vegada és conscient que no pot contrariar aquests «homens letrats» amb declaracions inapropiades o impròpies del nivell elevat que el text requereix. Per aquesta raó, Llull mantindrà al llarg de tot el llibre, la formalitat en tots els aspectes, tant a l'exposició com en el tracte recíproc que adjudica als personatges. També per aquest mateix motiu veurem que el contingut del quart llibre, el dedicat a la fe musulmana, no conté – a diferència de la *Doctrina pueril* – la brutalitat indigna i apassionada habitual de les controvèrsies en els textos apologètics de l'època.

³³ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 6.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

Tota aquesta necessitat d'adaptació fa que Llull, ja al pròleg del *Gentil*, creï l'atmosfera precisa que embolcalla els personatges i predisposa el lector a encarar l'obra de forma tranquil·la i serena. La remissió als arbres, a les flors i els fruits que desprenen una molt plaent olor, a belles fonts, bells arbres i rius, ocells que canten molt dolçament, tots són conceptes bells i coses belles que fan que la discussió entre els savis i el gentil descansi racionalment i emotiva en imatges suggeridores de perfecció, de gràcia. Llull aconsegueix així convertir la retòrica tradicional en una mena de poesia evocadora de valors positius. La descripció del lloc prepara per a la felicitat dialèctica dels interlocutors de l'obra, però també per a la felicitat lectora del públic.

Un cop situada l'acció del text i obtinguda la complicitat del lector, l'autor es pot endinsar ja en els conceptes més complexes que pretén explicar. Ens ocuparem tot seguit del Llibre IV per analitzar la informació que el beat transmet sobre l'Islam.

El quart llibre s'inicia amb un pròleg que narra les pràctiques obligatòries pels musulmans abans de començar l'oració. A continuació el savi diu unes paraules «segons que avia acostumat en sa oració»³⁴. Iniciar el llibre amb aquests requisits indica fins a quin punt l'autor té cura dels detalls per mostrar respecte i deferència envers l'Islam. Llull presenta aquesta fe exactament de la mateixa manera que ho ha fet amb el judaisme i amb el cristianisme: primer les formalitats i l'oració, a continuació l'enumeració dels articles que regeixen cadascuna de les diferents religions que seran els que cada savi, en fer ús del seu torn de paraula, assajarà provar. No hi notem cap diferència en el plantejament. El beat equipara ara totes tres religions, les posa al mateix nivell. Recordem la diferència amb el començament del capítol dedicat a Mafumet a la *Doctrina pueril* i aquell qualificatiu «galiador», gens respectuós, que dedicava al profeta. Ja hem citat les paraules de Llull al pròleg del *Gentil* i la importància que en aquesta obra donava a la precisió dels «vocables».

³⁴ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 159.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

A partir d'aquí comença la conversa adreçada a provar els articles de la fe musulmana. En el primer article, que tracta de demostrar l'unitat de Déu, el gentil adverteix al savi sarraí que el jueu ja ho ha demostrat abastament i per tant no cal que ell ho faci de nou, però el savi insisteix i quan, després de quatre línies afirma que «per asò es manifestat que Deus no es en trinitat»³⁵, el savi cristià intenta replicar d'immediat. Amb la cortesia que caracteritza el diàleg, el gentil talla qualsevol possible discussió perquè s'adona que ell i el cristià no es poden posar d'acord:

«Membrar pots con yo e ja ffeta al crestiá aqueixa qüestió metexa que tu ffas. On, per so que tu dius e per so que e hoit del crestiá, e conexensa con lo crestiá creu en .i^a. manera en la trinitat de Deu, e tu te cuydes que ell y crea en altra manera. On, per asó m'es semblant que no us puscats avenir en eser sots .i^a. fe e una creensa ab lo crestiá.»³⁶

La solució del gentil és evitar parlar de la qüestió i prega al savi sarraí que passi a provar altres articles. Aquest fet es podria explicar per la voluntat de Llull d'evitar la controvèrsia i de mantenir un debat en termes d'exquisida correcció. A més, el fet que el gentil faci callar el cristià que es proposa replicar, afavoriria una suposada objectivitat del primer. Tanmateix si aprofundim en l'anàlisi d'aquest fragment veurem que la perspectiva pot ser diferent. De les paraules del gentil deduïm que ja ha acceptat la «trinitat de deu» quan assumeix que la del cristià és «.i^a. manera» i per tant la del musulmà seria una altra manera d'entendre aquesta trinitat. Seguidament dirigeix cap el sarraí una intenció impositiva «tu te cuydes que ell y crea en altra manera» i finalment el gentil torna a assumir que és el sarraí qui s'ha d'avenir amb el cristià, no a l'inrevés.

L'afirmació de la unitat divina per part dels musulmans comporta que aquesta creença rebutgi de ple la Trinitat cristiana que sovint havia estat utilitzada per acusar el cristianisme de politeisme. Llull coneix aquesta polèmica prou estesa en aquell període i per això evita que el savi musulmà expliqui la seva

³⁵ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 160.

³⁶ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 160.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

argumentació contrària a la fe cristiana. La forma que adopta el diàleg, serveix per ometre els arguments musulmans i per tant proporciona al lector una sola visió de la qüestió. Llull no li concedeix l'opció de triar. D'aquesta manera, l'autor aconsegueix fer prevaldre la fe cristiana ja que és la única que ha quedat explicada i provada «bastantment» per mitjà de vint-i-dues flors³⁷.

Al següent article «Creador» el gentil també considera que no és necessari provar que Déu és el creador de totes les coses perquè això ja ho ha fet el jueu. Fins aquí no podem retreure-li res perquè el gentil ha actuat d'idèntica manera quan el savi cristià volia provar aquest mateix article³⁸. El cristià passa al següent article sense més. En canvi ara, el gentil interpel·la al savi sarraí: «Mas prec-te que-m digues si Deus a creat mal ni colpa ni peccat»³⁹. El tracte dispensat al savi musulmà és aquí sensiblement diferent. Llull introdueix un aspecte secundari de la creació divina que li servirà per provar l'error de la fe musulmana. El savi i el gentil discuteixen sobre com fer complir les condicions dels arbres per provar que Déu ha creat el pecat, segons que afirma aquesta fe i és el mateix gentil qui conclou el tema amb unes paraules carregades d'ironia:

« Deus a perfecció en son poder saber, cor, si no o avia, auria fi e terme sa granea en son poder e saber. E con sia sens fi, per asó, en la inffinitat de poder e saber, es significat que Deus pot saber peccat sens que no sia ocasió a peccat son poder ni son saber, ni encara son voler. E si Deus no avia aytal poder que o pogués saber, sens que no volgués esser ocasió a peccat, son poder ni son saber ni son voler aurien perfecció»⁴⁰.

D'acord amb aquesta afirmació, el gentil dedueix que la bondat, la perfecció, la grandesa infinites de Déu es justifiquen perquè Déu pot pensar i/o conèixer el pecat la qual cosa, de ser certa, implicaria l'error de la creença cristiana que considera Déu perfecte, sense cap vinculació amb el pecat. O dit d'una altra manera, la fe cristiana hauria de reconèixer que Déu no és perfecte perquè no associa el pecat – sota cap forma, ni pensat ni conegut – amb Déu. Això és

³⁷ Per a l'explicació de la trinitat oferta pel savi cristià, vegeu Llull, *Llibre del gentil e dels tres savis*, Llibre III, pàgs. 90-115.

³⁸ Vegeu Llull, *Llibre del gentil e dels tres savis*, Llibre III, pàg. 115.

³⁹ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 161.

⁴⁰ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 162.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

senzillament inacceptable per Lull perquè comporta dos conceptes inexistents en el seu ideari i en el de la cristiandat: la imperfecció divina i l'error de la creença cristiana. Aquestes «sutils rahons» no poden passar desapercebudes als «homens letrats», com no li han passat a l'intel·ligent gentil, per adonar-se de la falsedat consubstancial a la fe musulmana.

Dues qüestions més mereixen, encara ser analitzades detingudament, la figura del profeta i la concepció del paradís. Aquests, com recordarem, són dos aspectes essencialment divergents de les concepcions homònimes cristianes. Veure com les presenta Lull al *Gentil* ens aportaran una mirada més àmplia a la relació entre Lull i l'islam.

Vegem el tercer article del llibre quart, «Que Maffumet sia propheta». La característica principal d'aquest article és la rèplica constant del gentil a les argumentacions del savi. Sobta trobar aquí, com en cap altre lloc de l'obra, la refutació del gentil a totes, excepte a la flor 3, les proves del sarraí. Cal veure com es produeix el raonament. El savi musulmà justifica l'existència dels profetes Moisès i Jesús per la necessitat divina d'adequar-se als diferents requeriments socials segons el moment i el lloc, aspecte que serveix al gentil per remarcar que, essent les creences cristianes i musulmanes contràries, resultaria que Déu ha enviat un profeta per desmentir l'anterior:

«Segons les fflores dels arbres e lurs condicions, se seguex que Deus no trameta .i. proffeta contra altra, ni que la .i. nec ni descrea so que l'autre a profetitzat de Deu. On, con la ley dels crestians e la tua sien contraries, per asó es imposibol que ambdues les ligis sien de Deu. E si o son, cové que les flors del primer arbre se convenguen ab ffalsetat contra veritat, e asó es imposibol. Encara se seguiria que, si era enaxí con tu dius, que Deus degués trametre altre proffeta qui destruí so que a dit Maffumet; e puxues que·n trametés altre après aquell, e així a infinít altre, destró a la ffi del mon; e asó es imposibol e contra la saviea perffecció de Deu. Cor tot maestre cové que aja amor a sa obra, per la qual amor aja sa obra perffecció, si en lo maestre an loc saviea e poder»⁴¹.

⁴¹ Lull, R., *Op. cit.*, pàg. 164.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

I això, seguint l'argumentació que el savi jueu ha donat al seu article quart del llibre segon «De Mecies» donaria l'impossible que «Deus sia contrari a sa obra»⁴². D'aquesta manera Llull trasllada la disjuntiva al lector: o accepta que Mahoma no és profeta o accepta que Déu és imperfecte perquè crea profetes que neguen i contradiuen els anteriors. Com al capítol anterior, el creient cristià no pot admetre que Déu no sigui el més gran, el més bo, el més perfecte, de manera que la tria és òbvia, tan òbvia que el mateix gentil, de nou, ja ha triat. El passatge demostra, a més, la feblesa de l'argumentació musulmana: si Déu envia diversos profetes per demostrar el seu gran poder «que en .i. temps fassa alguns establiments e en altre tems altres» segons ha afirmat el savi, es desprèn que vindrà un profeta que desmentirà també a Mahoma, demostrant així, de nou, la falsedat de la llei musulmana⁴³.

Passem al darrer article del llibre quart, el qual forneix un altre bon exemple de la consideració que Llull dispensa a l'islam en aquesta obra. L'article tracta del paradís i del infern⁴⁴. De nou el gentil considera que ambdós conceptes ja han quedat suficientment provats, però li prega al savi que li expliqui «la manera segons la qual creus aver gloria en paradís»⁴⁵. Llull, doncs, torna a introduir un aspecte secundari per posar a prova la consistència de la fe musulmana. Ara, però, el savi no utilitza cap flor ni cap arbre per provar els seus arguments. Detalla extensament per mitjà dels sentits: vista, oïda, olfacte, gust i tacte, totes les meravelles corporals que esperen el creient al paradís. Com hem vist a la *Doctrina pueril*, no hi ha lloc pel gaudi espiritual i d'aquí s'infereix l'acusació velada – o no tant velada – de luxúria i voluptuositat que hem comentat en analitzar l'obra anterior.

«Si es enaxí com tu dius, cové que en paraýs aja sutzetat, cor, segons cors natural de home que menuc e beva e qui jaga ab ffembra, cové ixir sutzetat e corrupció, la qual sutzetat es leja cosa a tocar e a odorar e a dir»⁴⁶.

⁴² Vegeu llibre II, pàg. 66.

⁴³ Per a un comentari més ampli sobre aquest article vegeu Santanach, J., «Literatura i apologètica en Ramon Llull o de Messies i profetes al llibre del gentil e dels tres savis».

⁴⁴ Vegeu n. 10, pàg. 238 a Bonner, *Obres selesctes de Ramon Llull*, Vol. 1, 1993 per a la importància que Llull dona al paradís musulmà.

⁴⁵ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 192.

⁴⁶ Llull, R., *Op. cit.*, pàg. 196.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

Acusació certament no tant velada, encara que subtil. Aquest paràgraf té dues qüestions, a parer nostre, importants. La primera, en no haver estat provada per cap flor, trenca les pautes de la lògica discursiva convingudes pel savis al començament de l'obra, per tant no mereix cap credibilitat o, dit altrament, és falsa i errònia. La segona, demostra que l'autor no pot ni es vol despendre, recordem que és el gentil qui introdueix el tòpic, dels prejudicis comunament utilitzats per a desvirtuar la fe musulmana.

Finalment un darrer aspecte a fer notar. Quan el gentil considera que un article ja ha estat provat abastament, ho fa tenint en compte les argumentacions donades pels savis jueu o cristià, de manera que aquestes s'utilitzen sempre de forma positiva o afirmativa, mentre que quan el gentil contradiu una afirmació del savi musulmà ho fa posant el lector en el dilema d'admetre la creença musulmana, la qual cosa el portarà a negar la corresponent cristiana. L'argumentació musulmana opera sempre de forma negativa respecte de les anteriors.

4.- CONCLUSIONS

A diferència dels teòlegs cristians contemporanis seus, Lull va voler convertir els infidels, centrant els seus esforços en els musulmans – o com ell els anomenava, sarràins – per mitjà del raonament. Per això va inventar l'Art que va idear com a sistema filosòfic especialment eficaç per provar els arguments cristians veritables i refutar els erronis de les altres creences. Aquest mètode li permetia prescindir de les autoritats que sovint utilitzava la dogmàtica cristiana en les disputes religioses però que només servien per discutir de forma inacabable, sense arribar a cap conclusió. La novetat lul·liana procedia, doncs, dels mitjans, però no era nova en la seva finalitat que seguia essent la mateixa: expandir arreu la fe cristiana, l'única i verdadera.

Aquesta obsessió convertidora del beat va fer que dediqués referències més o menys extenses a la religió musulmana en moltes de les seves obres. Hem triat dos textos primerencs lul·lians, en aparença molt diferents, per veure els diversos criteris que Lull aportava en les seves aproximacions a l'Islam. La *Doctrina pueril* és considerada un manual catequètic i el *Llibre del gentil e dels tres savis* un diàleg entre diferents creences, de la qual cosa podem deduir que el tracte i la visió d'aquesta fe que s'ofereixen al lector seran sensiblement diferents. I en realitat ho són però només en la forma, no en el fons.

A ambdues obres hi trobem reflectits els mateixos tòpics: la no consideració de Mafumet com a profeta, la presentació del paradís musulmà com a lloc de luxes i de plaers corporals, però no espirituals. El vocabulari i les formes són, això sí completament diferents. A la *Doctrina pueril* Lull basa els seus atacs en les creences més extenses i populars del moment, que donem com a resultat una deformació de l'Islam que no es produeix al *Gentil*. Aquesta diferència és fruit de la necessitat d'adequar el missatge al públic al qual Lull dirigeix la seva obra. La vehemència i la grolleria de la *Doctrina pueril* es transformen en elegància i cortesia al *Gentil*, perquè la primera està fonamentalment pensada per a un lector cristià i llec a qui es pot formar només per mitjà de la fe, de creure per creure i a qui no es demana res més. La segona està dirigida a un

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

públic culte a qui, a part de demanar-li una dosi de fe, també se li exigeix un grau elevat de coneixement i d'intel·ligència per a ser capaç d'entendre les raons que proven la fe.

Al *Gentil*, Llull va utilitzar l'estructura i la metodologia de l'Art, convenientment simplificada i substituint les formes geomètriques d'aquella per arbres i flors, elements que comparteixen l'esperit bucòlic i feliç que Llull crea al pròleg per captar l'interès del lector. La forma narrativa de diàleg és indiscutible, però és un diàleg pautat, les característiques i el contingut del qual han estat prèviament acordats pels personatges que hi intervenen: ha de ser el més breu possible, parlarà cada savi per torns, sense interrupcions, només pot preguntar el gentil i totes les tres explicacions segueixen la mateixa estructura temàtica: exposar els articles de les respectives creences. Per bé que Llull planteja aquesta fórmula per a què doni com a resultat una aparença de respecte entre els protagonistes i per extensió a les «ligs» que representen, no ens ha d'amagar que, en rigor, parlar de diàleg interreligiós només seria pertinent si fossin els representants qui discutissin i qüestionessin entre ells les seves afirmacions. Amb subtilitat, però de forma intencionada i clara, el beat evita en tot moment aquesta interacció. Fins i tot al primer llibre, on Llull defensa la necessitat de creure en Déu com a creença compartida per tota fe, Llull no indica quin savi parla, i en aquest cas, donat que no discuteixen sinó que desenvolupen conceptes acceptables per tots tres, no podem recórrer a la cortesia per explicar l'ambigüitat intencionada de l'autor.

Que no podem considerar el *Gentil* com un diàleg interreligiós en el fons, ho demostra també el fet que aquesta estructura pautada que acaben de mencionar, serveix per amagar tot aquell contingut sobre el qual el beat no vol tractar. Així, el savi musulmà no pot explicar ni la seva concepció de la unitat de Déu, ni té oportunitat de contradir els misteris de la Trinitat i de l' Encarnació. Per a tot bon cristià, aquests misteris són inqüestionables per això no poden ser discutits, per això Llull, mitjançant les preguntes calculades del gentil, evita qualsevol intent del savi musulmà de justificar un raonament diferent.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

Llull exposa conceptes musulmans de forma extensa, sense prejudicis ni deformacions aparents, diu acceptar aquesta fe com a «lig», a diferència del que hem vist a la *Doctrina pueril* on es nega a considerar l'islam de la mateixa manera que el judaisme i el cristianisme, però no entra a discutir aquells aspectes que resulten intocables pel cristianisme. Al *Gentil* és tant important el que Llull explica sobre l'Islam com el que l'autor calla, perquè d'aquesta manera, en arribar al final del llibre, el lector tindrà una visió completa del cristianisme i una de parcial pel que fa a l'islamisme, tal com al beat l'interessa. «Contràriament al que hom ha insinuat per aquests móns de Déu, el *Llibre del Gentil* és una obra apologètica destinada a mostrar com els mètodes del beat fan triomfar el cristianisme en qualsevol discussió sobre la veracitat de les religions que he esmentat»⁴⁷. No hi ha diàleg al *Gentil* perquè Llull ho vol així. No podem deixar de pensar que el diàleg del *Gentil* és un monòleg. Llull crea els seus interlocutors des del pensament cristià i per a glòria d'aquest. El diàleg comporta, efectivament, la possibilitat de convèncer l'altre però també comporta el risc que l'altre ens convenci a nosaltres i per al beat aquesta última és, senzillament, impensable.

No podem afirmar que Llull mostra la mateixa desconsideració cap a l'Islam al *Gentil* com a la *Doctrina pueril*, això és innegable, però tampoc sembla apropiat llegir el *Gentil* com a prototipus de respecte o consideració. Hem revisat alguns articles del llibre quart i hem vist com Llull, malgrat la subtilitat, atorga poca autoritat al savi musulmà quan el gentil li contradia amb raons convincents, creences com que Mahoma sigui profeta o Déu sigui creador del pecat. Sovint el gentil no pregunta al savi musulmà, sinó que li replica aportant uns punts de vista que serien propis del savi cristià i no del gentil sense creença que Llull ens havia presentat al pròleg. En el llibre quart, un «homen lletrat» entendreà que el gentil ja ha triat creença, per això interpel·la al savi musulmà amb seguretat i contundència o no li permet donar les explicacions que aquell voldria. Sembla doncs agosarat afirmar que el *Gentil* pugui ésser pensat per a lectors musulmans també, perquè si els cristians capten les subtilitats que afavoreixen

⁴⁷ Badia, L., *Poesia i art al Llibre del gentil e dels tres savis*, Reduccions: Revista catalana de poesia, Num. 25, 1984, Pàg. 90.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

aquesta creença igualment els musulmans captaran les subtilitats que menystenen la seva. «Llull estava tan convençut de la veritat de la fe cristiana com de la vàlua dels seus arguments. De fet, sota la forma d'un diàleg elegant i respectuós, Ramon ha volgut dur a terme una subtil apologia del cristianisme.»⁴⁸

En començar el comentari sobre la *Doctrina pueril*, hem indicat que Llull es mostrava preocupat per oferir una formació completa a l'home i per això en aquella obra volia tractar de forma resumida alguns temes que contribuïssin al coneixement general. No obstant això hi ha un cert paral·lelisme entre la *Doctrina pueril* i el *Gentil* que no podem passar per alt. Ambdues obres tenen com a protagonista un personatge que necessita ensenyança: el fill a la primera i el gentil a la segona i qui la proporciona és algú amb autoritat, el pare i els savis respectivament. Si hem de qualificar la primera obra com un manual catequètic i enciclopèdic, la segona l'hem de considerar com una monografia de les religions, però el contingut doctrinal és present a totes dues i la voluntat d'ensenyar és manifestament superior a la voluntat de diàleg.

⁴⁸ Colomer, E., "L'encontre de les religions en Ramon Llull", A : *Ars Brevis*, N°2, 1998, pàg. 8.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

5.- BIBLIOGRAFIA

AA.VV, *Ramon Llull i l'islam*, Barcelona: La Magrana, 2008.

BADIA, L., BONNER, A., *Ramon Llull: vida, pensament i obra literària*, Barcelona : Empúries, 1988.

BADIA, L., "Poesia i art al Llibre del gentil de Ramon Llull", A: *Reduccions: Revista catalana de poesia*, N° 25, 1984, pp. 87-96.

BADIA, L., *Teoria i pràctica de la literatura en Ramon Llull*, Barcelona : Edicions dels Quaderns Crema, DL 1992.

BONNER, A., *Obres selectes de Ramon Llull*, Vol.1, Palma de Mallorca : Moll, 1989.

CARRERAS ARTAU, J. i T, *Historia de la filosofia espanyola: filosofia cristiana de los siglos XIII al XV*, Madrid: Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales, 1939-1943.

COLOMER, E., "La actitud compleja y ambivalente de Ramon Llull ante el judaismo y el islamismo", A: *Constantes y fragmentos del pensamiento luliano. Actas del simposio sobre Ramon Llull en Trujillo, 17-20 septiembre 1994*, editadas por Fernando Domínguez y Jaime de Salas, pp.77-127.

COLOMER, E., "L'encontre de les religions en Ramon Llull", A : *Ars Brevis*, N° 2, 1998, pp. 101-112.

HILLGARTH, J. N., *Ramon Llull i el naixement del lul·lisme*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat , 1998.

LOHR, Ch., "Ramon Llull: christianus arabicus" A: *Randa*, N° 19, 1986, pp. 7-34.

L'ISLAM A TRAVÉS DE RAMON LLULL: UN DIÀLEG IMPOSSIBLE?

LLINARÈS, A., "Une histoire sommaire des religions selon la Doctrina Pueril de Ramon Llull", A: *Revista Catalana de Teologia* nº 19, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1994, pp. 99-107.

PRING-MILL, R., *Estudis sobre Ramon Llull*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

SANTANACH, J., La Doctrina Pueril de Ramon Llull i la catequesi medieval", Extret de: <http://www.bib.ub.es/www7/llull/7cateques.htm>

SANTANACH, J., "Literatura i apologètica en Ramon Llull, o de messies i profetes al Llibre del gentil e dels tres savis", A: *El rei Jaume I. Fets, actes, paraules*, ed. Germà Colón i Tomàs Martínez Romero, "Col·lecció Germà Colón d'Estudis Filològics" 4 , Castelló-Barcelona: Fundació Germà Colón Domènech - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, pp. 185-201.

TOLAN, J.V., *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*, New York: Columbia University Press, 2002.

WOLFF, Ph., "Guerre et paix", A: *Islam et chrétiens du Midi : XIIIe-XIVe s.*, Toulouse : Privat, cop., 1983.